

Tıp ve Etik Kavramı Üzerine (Tıptan Ahlaka Giden Yolu Aramak)

“Etiksiz bilim boştur, bilimsiz etik kördür.”
(Joseph R. Des Jardins)

Ahlakın temeline baktığımızda iyi ve kötü kavramlarını görürüz. Tıp etiği, tıp alanındaki tutum ve davranışların iyi ya da kötü veya doğru-yanlış gibi değer sorunları yönünden değerlendirilmesi etkinliğidir. Bir başka ifade ile tıp etiği alanında, tıptaki değer sorunları ele alınarak tartışılmaktadır.¹

Felsefenin bir alt dalı olarak karşımıza çıkan etik (ahlak felsefesi) alanında çeşitli çıkış noktaları bulunmaktadır. Bunlar; Aristippos ve Epiküros’un hazırlığı, Bergson’un sezgisi, Sokrates ve Aristoteles’in akli ve buna ek olarak mutluluk ahlakı, Bentham ve Mill’in faydacı ahlakı, Kant’ın ödeve uygunluğu ve din, temel çıkış noktaları olarak söylenebilir. Aynı zamanda bu yaklaşımlardan birkaçı bu çalışmada zaman zaman karşımıza çıkacaktır. Tıp etiğinin, hangi temel görüşleri kendisine zemin alacağı Antik dönemlerden beri tartışılan konular içerisinde yer almıştır.

Sistemli bir şekilde var olan tıp alanı, insanlara daha yararlı olabilmek adına ahlaki kurallar çerçevesinde ilerlemek durumundadır. Tıp, birçok insanın bir arada bulunduğu ve insanlığa hizmet eden bir alan olması bakımından insan ilişkilerinin önemi ve insani değer sorunları ile ön plandadır.² Tıp etiği kavramı ise tıp biliminin tarihi kadar eskiye gitmektedir. Tarihsel süreç içerisinde bakıldığında günümüze kadar uzanan özellikle hasta - hekim (hekim, Arapça hakîm’den gelmektedir. Hakîm; her şeyi bilen insan, bilge demektir) ilişkisinin etik yönünden temel ilkeleri Eski Yunanlı hekim Hipokrat’a (M.Ö. 460-370) dayanmaktadır. Günümüze yaklaştıkça değişen ve gelişen toplumsal değerlerimiz, insan hakları vb. kavramlar ile hipokratik geleneğe (Hipokrat yemini) içerik ve kapsamı zengin yeni ilkeler ve kurallar ekleyecektir.³

Bilimsel tıbbın kurucusu Hipokrat ve izleyicileri yaklaşık beş yüzyıllık sürede çeşitli bilimsel çalışmalar ortaya koymuştur. Bunların birkaçı hekimlerin tıbbi becerilerini uygularken davranışlarının nasıl olacağı ile ilgilidir. Zaten tıp etiği çalışmalarına bakıldığında çoğunluk olarak hasta-hekim arasındaki davranış şekillerini kendisine konu alındığı görülüyor.

¹Ahmet Gök, *Aristoteles’in Etik Görüşü Bağlamında Ötanazi* (Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın 2015, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No: 413989) s.29.

² Elif Tunç, *Bilim Tarihinde Tıp Etiğinin Rolü* (Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya 2022, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No: 709452) s. 23.

³ Erdem Aydın, “Tarihsel ve Güncel Yönden Tıp Etiği”, *Erdem Dergisi*, C. 15, S. 44, (2005), s. 83.

Hipokrat'ın yazdığı "Epidemi I" de şu etik buyruk göze çarpmaktadır: "İki şeyi alışkanlık edinin: yardım etmeyi ve zarar vermemeyi" ⁴

Günümüzde Hipokrat'ın, hekimlerin belli başlı etik ödevlerinin neler olduğunu tespit ettiği Ant metninde önemli olarak vurgulanan bölümler hekimlerin hasta karşısında neler yapması gerektiğini belirtmektedir. Örneğin hekim ilke olarak sır saklayacak, hastalarına zarar vermeyecek; kural olarak öldürücü ilaç vermeyecek, düşük yaptırmayacak. Bunlar en temelde ilke ya da kural olarak uyulması gereken ödevlerdir. Hipokrat'ın başka yazılarında ise iyi bir hekimin alçakgönüllü, ağırbaşlı, sebatlı, hürmetkar gibi kişilik özellikleri olması gerektiği belirtilir. Tüm bu nitelikler gerçekte erdemli bir insan olup olmamakla ilgilidir.⁵

Çin'den Grek dünyasına kadar antik dünyanın hemen tüm kültürlerinde tıp söz konusu olduğunda kimi özellikler göze çarpmaktadır. Bu kültürlerde hekimlerden beklenen ahlaki buyruklar ve mesleki nitelikler şöyle sıralanabilir:

1. Yaşama saygı
2. Gerekli bilgi ve becerileri taşımak
3. Hastalara sevecen davranmak
4. Yardım isteyen hastadan kişisel bir kazanç beklememek
5. Hasta ve ailesine cinsel arzu duymamak
6. Ağırbaşlı ve nazik olmak
7. Zenginler ve yoksullar arasında ayırım yapmamak⁶

Görüldüğü üzere bu ilkeler içerisinde özerklik kavramı bulunmamaktadır. Özerklik ilkesi daha çok Rönesans ve aydınlanma ile beraber ortaya çıkmaya başlayan, bireyin fikirlerine duyulan önem ile oluşan bir kavram olacaktır.

Hastaya zarar vermeme ve onun iyiliği için çaba gösterme, antik kültürde rastlanan genel bir ortak özelliktir. Bergamalı Galen ise en iyi hekimin aynı zamanda bir filozof olduğunu söylemektedir. Bu mesleğe yakışan biri olabilmek için hekim olacak kişinin "felsefenin tüm dallarını; mantık, doğa bilimleri ve etiği bilmesi"nin zorunlu olduğunu savunmaktadır. Hekim karşılaştığı tüm sorunlara mantıklı açıklamalar yapabilmeli, doğayı ve beden işlevlerini anlayabilmeli, uygulamalarında ölçülü olabilmeli ve parayı küçümsemelidir. İdeal hekim, yoksulları tedavi etmeli ve aklın öğretileri doğrultusunda bir tıbbi izlemelidir." Galen'nin etiği tıbbi uygulayan kişinin karakteri üzerine odaklanır: Öğretmek ve çalışmak birincildir, düzenli yaşam gereklidir, hastaya incelikli ve cana yakın davranmak tedavide etkindir.⁷ Hipokrat ve Galen sonrasında Ebubekir er-Râzî ve İbn Sînâ gibi önemli tıpçıların eserlerinde de bu izleri sürmek mümkündür.

Felsefe önemlidir; tarih kaynaklarına göre Hipokrat, Sokrates'in etik anlayışını hekimler adına da sahiplenmiştir. Ona göre tıp ve felsefe arasında özellikle etik açısından önemli bir ayırım yoktur. Felsefeye uygun gelen her şey tıbbı da uygulanabilir:

- Kendini Kontrol

⁴Servet Çolak, *Felsefi Açıdan Tıp Etiği*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2012, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez no: 49580), s. 11.

⁵ Aydın, "Tarihsel ve Güncel Yönden Tıp Etiği", ss. 84-85.

⁶Çolak, *Felsefi Açıdan Tıp Etiği*, (Yüksek Lisans Tezi), s. 12.

⁷ Çolak, *Felsefi Açıdan Tıp Etiği*, (Yüksek Lisans Tezi), ss. 12-13.

- İyi Huyluluk
- Alçak gönüllülük
- Bilim aşkı
- Sadelik
- Güler Yüzlülük
- Saf kalplilik
- Ciddi konuşmak
- İlahi nitelikte bir ruha sahip olmak
- Aşırılıktan ve mevki hırsından kaçınmak
- Aç gözlülükten, öfkeden, cinsel düşkünlükten çekinmeyi öğrenmek hem felsefenin hem tıbbın özüdür. Ona göre hekim; daima iyi hareket etmesini, gerek olmadıkça konuşmamasını, yumuşaklıkta metîn olmayı bilmelidir.⁸

Aslında insanın özünde bulunması gereken bu evrensel değer yargıları, Hipokrat'ın aracılığıyla hekimlik mesleğinin etik ilke ve kuralları haline dönüşmüştür. Hepsinin özünde "iyi insan" kavramı yatmaktadır.⁹

Çağdaş döneme baktığımızda yeni etik değerler tıbbın içerisinde yer almaya başlamıştır. Örneğin hekim hastasına zarar vermeyecek ya da sır saklama kuralına uyacaktır. Birer etik unsur olarak güncel tıptaki etik değerler "felsefi" de denilebilecek bir bakış açısıyla dört ilke üzerinden analiz edilmeye başlanmıştır. Bu ilkelere ilaveten gerçeği söyleme, mahremiyet, gizlilik ve sadakat gibi kuralların da bu ilkelerle ilişkileri irdelenmeye çalışılmıştır. Bu durum günümüzde tıp etiği alanında en çok dile getirilen "İlkeselcilik" yaklaşım biçimini oluşturmuştur.¹⁰

Sözü edilen ilkeler şu şekildedir:

1. Yarar sağlama ilkesi

Bu ilke içerisinde en iyi tedavi yöntemlerini uygulamak, yardıma muhtaç olanlara yardım etmek önemlidir. Etik çerçevede Kant'ın ödev ahlakı, kişinin hiçbir çıkar gözetmeksizin iyiyi istemesi yani iyi niyetli olması bu noktada dikkate değerdir. Faydacı ahlak açısından bakıldığında ise temelinde kişiye yarar sağlama ilkesi belirlemektedir. Özellikle "utilitarizm"de ortaya koyulan görüşte ne kadar çok fazla insana fayda sağlıyorsa o kadar iyidir görüşü barınmaktadır. Ama toplumlar içerisinde bakıldığında tıp alanında kimin faydası gözetilerek bu karar verilecektir? Örneğin kürtaj noktasında yaşamına son verilmesi düşünülen bebeğin mi, ailenin görüşleri mi, toplumun görüşleri mi dikkate alınacak? Bu sebepten dolayı tıp etiğinin çıkış noktası olarak kendisine temel alacağı konu daha da zorlaşacaktır.

2. Zarar vermeme ilkesi

İslam dini içerisinde insan, yaratılanların en mükemmelidir. İslam'a göre hastalık, bir imtihan ve sıkıntı veren bir tecrübe olarak görülür. Ancak ceza veya Allah'ın gazabı olarak algılanmaz. Bu sebeple hasta, tedavi olmakla yükümlüdür ve hastalığı kadere bırakmaktan kaçınmalıdır. Hayatını korumak bir vazifedir ve haksız yere can (-ını) almak büyük bir günah olarak addedilir. Mâide Suresi 32. ayette şöyle geçmektedir: "Kim bir kimseyi öldürürse sanki

⁸ Aydın, "Tarihsel ve Güncel Yönden Tıp Etiği", s. 89.

⁹ Aydın, "Tarihsel ve Güncel Yönden Tıp Etiği", s. 90.

¹⁰ Aydın, "Tarihsel ve Güncel Yönden Tıp Etiği", ss. 92-93.

bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de bir canı kurtarırsa sanki bütün insanların hayatını kurtarmış gibi olur.” Bu ayet, insan hayatını korumayı ve tıbbi gelişmeleri destekleyip, intihar ve ötenazinin kısmen olsa da yasak olduğu vurgular niteliktedir.¹¹

3. Özerkliğe saygı ilkesi

Zarar vermeme ilkesinden sonra özerklik ilkesinin etik çerçevede çeşitli tartışmalara yol açtığı görülmektedir. Hastanın vermiş olduğu karara saygı duyulacak ve her noktada kendisine bilgilendirilme yapılarak, izni dahilinde işlemler yapılacaksa “ötenazi” konusunda nasıl karar verilecektir? Hekim hastayı yaşatmak istemekte ve zarar vermeme düşüncesi içerisinde ise ötenazi nasıl uygulanacaktır? Bu noktada etik değerler kendi içerisinde gelişecektir.

4. Adalet ilkesi

Ahlakın oluşabilmesi için adaletin olması şarttır. Ayrıca bu ilke içerisinde ırk, din, dil, kadın-erkek, sosyal sınıf ayrımı yapmadan herkese eşit şekilde fayda sağlama ve eşit saygı gösterilmesi gerekmektedir. Platon’a göre “adalet” her insanın kendi yeteneklerine göre kendi hayat süresi içinde kendine düşeni yapmasıdır. Her toplum üyesinin kendisine göre ödevleri vardır ve ödevleri yerine getirmesi beklenir.¹²

Tıp alanının kaçınılmaz olarak toplumsal değerlerle yakın ilişkisi olduğu bellidir. Tıptaki etik değerler bir toplumun mevcut değerlerinden bağımsız değildir. Örneğin Hipokrat, And’ında çocuk düşürmek hekime yasaklandığı halde günümüzde birçok ülkede kürtaj yasal olarak serbesttir. Bu sebeple Hipokratik değerler çevresel ve dönemsel özelliklere göre de şekillenebilmektedir.¹³ Fakat ahlak bir temele bağlıdır. Bu temel ilke akıl, vahiy, toplum olabilir. Burada tıbbın, ahlakın konularından hangi alanı kendisine temel alacağı sorusu akla gelmektedir. Bu sebeple etik konusunda evrensel ahlak ilkeleri mi temele alınacak yoksa toplumdan topluma değişen evrensel bir nitelik taşımayan görüşler mi? Bu noktada toplumdan topluma, dönemden döneme değişen tıp etiği kavramı içerisinde din olgusunu hangi merkeze koyacağız? Çünkü ahlak alanı dinden ayrı olarak düşünülemez. Bunun sebebi, ahlak konusu temelinde yer alan önemli kavramlardan bir tanesinin din olduğu, toplumsal yaşamın aslında bu olgu etrafında şekillendiğidir. Bir toplumda etik olan başka bir toplumda olmayabilir. Bu durum tıp etiği kavramının önemini bir kez daha bize hatırlatmaktadır.

Son olarak; tıp etiğinin daha çok pratik alanda kendisi göstermesiyle beraber en çok hekim-hasta arasındaki ilişkilerde bu alanın daha önemli olduğu görülmektedir diyebiliriz. Bu noktada hekimlere her zaman büyük rol düşmektedir. Aynı zamanda Antik dönemlerden itibaren ortaya koyulan ilkelerin olması, nasıl davranmaları gerektiği noktasında her zaman işlerini kolaylaştırmış ve insanın olduğu yerde ahlaktan söz edilmesi düşüncesi, ahlakın tıp alanındaki yerinin ne kadar önemli olduğunu bize bir kere daha hatırlatmıştır.

Kaynakça

¹¹ Hilmi Özden, *Kutadgu Bilig’de Ahlâk Kavramı ve Tıp Etiğine Katkısı* (Doktora Tezi), Osmangazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Aralık 2002, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No: 123827), s. 105.

¹² Özden, *Kutadgu Bilig’de Ahlâk Kavramı ve Tıp Etiğine Katkısı* (Doktora Tezi), s. 95.

¹³ Aydın, “Tarihsel ve Güncel Yönden Tıp Etiği”, s. 86.

- AYDIN, Erdem, "Tarihsel ve Güncel Yönden Tıp Etiği", *Erdem Dergisi*, C. 15, S. 44, (2005).
- ÇOLAK, Servet, *Felsefi Açıdan Tıp Etiği* (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2012, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No: 49580).
- GÖK, Ahmet, *Aristoteles'in Etik Görüşü Bağlamında Ötanazi* (Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın 2015, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No: 413989).
- ÖZDEN, Hilmi, *Kutadgu Bilig'de Ahlâk Kavramı ve Tıp Etiğine Katkısı* (Doktora Tezi), Osmangazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Aralık 2002, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No: 123827).
- TUNÇ, Elif, *Bilim Tarihinde Tıp Etiğinin Rolü* (Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya 2022, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez no: 709452).